

K. MENHERT, STALIN VERSUS MARX — THE STALINIST HISTORICAL DOCTRINE

G. Allen and Unwink Ltd, London 1952, str. 128.

»Staljin protiv Marxa. — Staljinistička historijska doktrina« naslov je engleskoga prijevoda eseja *Weltrevolution durch Weltgeschichte* od Klause Menherta o stanju hstiorigrafije u Sovjetskom Savezu. Pisac je boravio na području Sovjetskoga Saveza baš na početku četvrtoga decenija ovoga stoljeća, pa mu je dobro poznata situacija u sovjetskoj historiografiji prije 16. V. 1934, kada je Staljin potpisao naredbu o preorijentaciji nastave historije. Pisac smatra, da je toga dana Pokrovski, dotada najugledniji sovjetski historičar, ponovo umro: prvi put je to bilo fizički 1932, a drugi put ideološki spomenutom naredbom, koja je osudila njegovu historijsku koncepciju i potaknula progone njegovih sljedbenika kao »narodnih neprijatelja i prezrenih trockističkih agenata fašizma«.

Pisac ističe, da se zadaća sovjetskih historičara prije 1934 sastojala u tome, da na primjeru ruske historije »prikažu istinitost Marxova ‚historijskog materijalizma‘« (str. 13). Naredba od 16. V. 1934 izmijenila je u potpunosti pravac razvitka sovjetske historiografije. Nju treba smatrati samo jednom mjerom u nizu drugih, u kojima se pokazuje i ostvaruje zaokret sovjetske politike, koja sada polazi od shvaćanja, da Sovjetski Savez predstavlja najvažniji dio čovječanstva, i koja ide za time, da svoju ideologiju osnuje na nacionalističkim shvaćanjima. Te su druge mjere: Zakon o izdaji domovine od 8. VI. 1934, u kojem se ponovo pojavljuje riječ »rodina« (domovina). Idućeg je dana, 9. VI., »Pravda« u svojem uvodniku pozvala sve sovjetske građane, »da se bore za domovinu, za njezinu čast, slavu, snagu i blagostanje«, obnavljajući riječ patriot, koja je kao i rodina, bila kroz dugi niz godina izbačena iz sovjetskog rječnika.

Uzrok tim promjenama vidi pisac u činjenici, da se Sovjetski Savez nije razvijao onako, kao što se to moglo pretpostaviti na temelju »marksističkih predviđanja«. Ipak nema nikakve stvarne podloge tvrdnja: »Nama se čini, da je razvitak Sovjetskog Saveza poslije god. 1917 uništio mogućnost, da se vjeruje u Marxovo prikazivanje historije (na koje se oslanjao Pokrovski) s obzirom na pet činjenica« (15). Te bi činjenice bile: 1. da proleterska revolucija nije izbila u naprednim zemljama, »već jedino u jednoj zaostaloj — Rusiji (zemlja, koja je slijedila poslije 32 godine — Kina — bila je još zaostaliya)«; 2. da je socijalizam, kao prvi ekonomski sistem, koji slijedi za kapitalizmom, »sistem srodan kapitalizmu ukoliko zadržava plaćanje prema učinku rada«, i da se tako napustilo »shvaćanje, od kojega je pošao Pokrovski, da je socijalizam nešto posve suprotno, antiteza kapitalizma«; 3. da je, unatoč Marxova antireligioznog stava, u Sovjetskom Savezu »za II. svjetskog rata, sklopljen savez između države i lojalne crkvene hijerarhije«; 4. da »boljševička država nije pokazala niti jednoga znaka, da se sprema umrijeti«; 5. da je vlast u Sovjetskom Savezu došla u ruke »managersa«, t. j. birokracije, mjesto da služi proletarijatu.

Takvi zaključci pokazuju, da se ni K. Menhert nije mogao oteti onoj struji, koja na Zapadu ne propušta priliku, da negativne pojave u Sovjetskom Savezu izjednači s marksizmom uopće, kako bi dokazali njegovu navodnu neispravnost. I ovo izlaganje, kao i druga, na koja smo se već osvrnuli na ovom mjestu¹, potvrđuju, da to

¹ Isp. bilješke o A. Vucinich, *The Soviet Theory of Social Development in the early Middle-Ages*, i o J. Monnerot, *Sociologie du communisme*, u Historijskom Zborniku 1951.

nije bila pojava samo u Francuskoj i u Sjedinjenim Državama, nego da se i u Njemačkoj i Engleskoj komunizam izjednačuje sa sovjetskim režimom. Ali ono također pokazuje, da se dotični pisci nisu potrudili da se upoznaju sa suštinom historijskog materijalizma.

Dok se izvodi Menherta ograničavaju na područje sadašnje sovjetske historio- grafije u okviru društvenih i političkih promjena u Sovjetskom Savezu u vezi s afirmiranjem birokracije kao vladajućega sloja, onda su oni u glavnom ispravni. On izlaže osnovnu misao današnje sovjetske historio- grafije, koja se sastoji u tome, da je sastavni dio sovjetske historio- grafije sve ono, što se ikada dogodilo u dana- šnjim granicama Sovjetskog Saveza, tako da »sovjetska historija danas počinje u trećem mileniju pr. n. e.« s otkrićem najstarijih predmeta od bronce u gorama Kavkaza (26—27). Ova se osnovna misao povezuje s posebnim shvaćanjem o nacijama i njihovoj ulozi, koje se razlikuje od Marxova. Iz toga povezivanja izlazi dvanaest elemenata današnje sovjetske historio- grafске koncepcije. Svaki od tih dvanaest elemenata pisac analizira za sebe i potkrepljuje svoje izlaganje citatima iz govora i spisa sovjetskih rukovodilaca i učenjaka, da prikaže kako sovjetskoj historio- grafiji nije cilj naučna istina, već ostvarivanje direktiva upravnih vlasti. A s druge strane, pisac ne propušta istaknuti na primjerima, što se događa s onima, koji ne izvr- šavaju te direktive.

Prvi element bila je misao o tome, da ima različitih naroda i da su ti narodi vječni. Na tom mjestu (30) pisac citira Mavrodina², koji kaže: »Svaki narod, kojega ime, jezik, kultura, običaji i fizičke osobine nestaju tokom vremena, nastavlja da živi u formama svojih dalekih potomaka. Prvobitne rase i narodi pokretna su snaga u formiranju kasnijih populacija i nacija.« I tu tezu o različitosti i vječnosti naroda pisac smatra s pravom temeljem učenja o »specijalnom položaju sovjetskog naroda i, unutar sovjetskog naroda, ruskog naroda« (30).

Staljinova zdravica za proslave pobjede nad Njemačkom u Kremlju 24. V. 1945 postala je za sovjetske historio- grafе obavezna direktiva zato, što je u njoj izričito naglašena važnost »ruskoga naroda, jer je on najistaknutija od svih nacija, koje pripadaju federaciji Sovjetskog Saveza«. I zato se u sovjetskoj historio- grafiji budno pazi na to, da pisci u što većoj mjeri vode računa o toj njezinoj osnovnoj postavci tako, da je nemilosrdnim napadima izvrgnut onaj, koji je dovoljno ne istakne u svome djelu. Iz te glavne misli izlazi dalji element sovjetske historio- grafije, koji obuhvaća koncepcije etnogeneze, autohtonstva i »posuđivanja«; svrha im je dokazati, da je sovjetski narod sam nastao, da je sam stvorio sve svoje vrednote, »i da nije posudio ništa ni od koga« (35). U vezi s time Menhert ističe kritiku, koja je bila 1943 uperena protiv pisaca III. sv. *Istorii filozofii* zato, što su ustvrdili, da je kla- sična njemačka filozofija XIX. st. bila »prethodnica marksizma, lenjinizma i stalji- nizma« (47), mjesto da naglase, kako je »naša klasična ruska filozofija XIX. stoljeća, predstavljena Bjelinskim, Hercenom, Černiševskim i Dobroljubovim bila vrhunac filozofske misli...«³ Ta je kritika mislila potvrditi autohtonost ruske filozofije kao prethodnice marksizma.

Dalju pojavu takve koncepcije predstavlja diskusija o jeziku kao društvenoj pojavi i njegovu mjestu u društvu, koju je organizirala »Pravda« 1950, i koja se završila Staljinovim pismima o lingvistici. U ovima se pokazuje velika važnost, koja se pridaje jeziku kao sredstvu u stvaranju velikih imperija, jer on predstavlja

---

² *Formirovanie ruskoj nacii*, Leningrad 1947.

³ *Boljševik*, 1944, br. 12, str. 11.

vezu, koja povezuje sve građane u jednu cjelinu (60, 62). Stoga se ruski jezik upotrebljava kao prvorazredno političko sredstvo ne samo na području, koje je podvrgnuto izravnoj vlasti Moskve, nego i ondje, dokle seže utjecaj Moskve (64).

Misao o učvršćivanju državne organizacije nasuprot »Lenjinovoj teoriji o ranom nestajanju države« izlazi pojačana iz diskusije o lingvistici, jer je u njoj Staljin razradio tezu o aktivnoj ulozi nadgradnje, »koja predstavlja najmoćniju aktivnu snagu« (66). Na taj se način utire put shvaćanju, »da je stiglo vrijeme, da se napravi kraj revolucijama« (67) u smislu nasilnih pravrata. Stoga Staljin govori o posebnoj kategoriji »skokova«, koji se ostvaruju »postepenim prijelazom«, kako bi filozofski podupro teoriju o napredovanju Sovjetskog Saveza u komunizam.

Kao jedan od elemenata, od kojih je izgrađeno osnovno naziranje sovjetske historiografije, Menhert opisuje također kult личности. Zatim, nasuprot Marxu, za koga su klase »najvažnija politička stvarnost« (77), za vrijeme II. svjetskog rata došle su do izražaja panslavističke težnje. One su popustile poslije rata, iako su još jake s obzirom na propagandu među Slavenima u Istočnoj Njemačkoj ili u Sjedinjenim Državama. Važan je element ruski prioritet u otkrićima na svim područjima nauke, koji sovjetski učenjaci nastoje potkrijeviti bilo kakvim argumentima, da prikažu duhovnu nadmoć ruskog naroda nad ostalima.

Posljednjim je elementima naziranja sovjetske historiografije predmet periodizacija historije, »teorija primalje« i teza o tome, da je interes »sovjetskog naroda« interes čovječanstva. Pri stvaranju periodizacije mjerodavna je težnja, da se pokaže, kako je svako historijsko razdoblje u Rusiji započelo ranije nego u drugim zemljama (79), što zatim dovodi do natezanja i izvrtanja historijskih činjenica. U »teoriji primalje«, kako je pisac naziva, pokušava se prikazati utjecaj Slavena na susjedne narode u takvom svijetlu, kao da su oni stekli pozitivne osobine ili prešli u naprednije faze svojega razvitka zahvaljujući samo tom utjecaju »progressivnih barbara« (88). I pri kraju se svi dosadašnji elementi zajedno povezuju u posljednjem: »da sve što je od koristi za sovjetski narod, služi blagostanju čovječanstva«. Ta teza opravdava »načelo apsolutnog rukovodstva Sovjetskog Saveza« (105).

Menhert je u glavnom ispravno istakao osobine današnje sovjetske historiografije, iako bi mu se moglo prigovoriti da se u većoj mjeri služio publicističkim materijalom, negoli onim iz djela sovjetskih historičara. Osim toga, podjela sadržaja osnovnog naziranja u današnjoj sovjetskoj historiografiji na dvanaest elemenata čini se previše fragmentarnom i nije opravdana, jer se više njih može organski povezati u jedan (na pr. teze o posebnom položaju »sovjetskog i ruskog naroda«, o ruskom prioritetu na svim područjima naučnih otkrića i o tome da je interes sovjetskog naroda — interes čovječanstva). Inače bi bilo potrebno također rastaviti teze o etnogenezi i autohtonosti kao i o otporu protiv prihvaćanja tekovina drugih naroda, naročito prvu od druge, jer su one organski manje povezane od onih o istaknutom položaju »sovjetskog i ruskog naroda«. Isto tako valja istaći publicističku obradu nekih dijelova studije, koja ne odgovara naučnom podnaslovu engleskog izdanja: »Staljinistička historijska doktrina«. Budući se radi o eseju, o nacrtu za jedan veći rad, ne bih se zadržao na pitanju, kakav je materijal pisac cdabrao i da li ga je dosljedno metodološki obradio.

Ali se zato nikako ne može prijeći preko očiglednih pogrešaka, koje se ispoljuju, kada Menhert piše o marksizmu uopće. Dobiva se dojam, da je on crpao svoje znanje o marksizmu iz sovjetskih parafraza i da nije proučio glavna djela klasika marksizma, osim možda *Komunističkog manifesta*, na koji se i poziva (15). Nesumnjivo je, da pisac nije shvatio suštinu zakona o uzajamnom djelovanju dru-

štenog temelja i nadgradnje. Inače ne bi pisao na ovaj način: »Za Marxa — i, dosada, također za sve njegove nasljednike — materijalni je temelj bio primarni elemenat, a nadgradnja sporedan elemenat, koji zavisi od temelja. Temelj je za Marxa bio pas, koji je mahao nadgradnjom. Sa marksističkog gledišta Staljin čini, da rep maše psom« (112). Takvo grubo neshvaćanje odnosa između ekonomskog temelja i društvene nadgradnje, sadržaja društvenih odnosa i njihovih oblika, pokazuje, da pisac ne poznaje, recimo, pismo Engelsa I. Blochu od 21.—22. IX. 1890. U njemu Engels piše: »Marx i ja smo djelomice krivi za to, što mladež daje više značenja ekonomskoj strani, nego što je to potrebno. Pobjijajući naše protivnike događalo se, da smo podcrtavali glavno načelo, koje su oni odbijali, i nije se nalazilo dosta vremena, mjesta i povoda, da se istaknu i ostali momenti, koji učestvuju u uzajamnom djelovanju«⁴. Da je to pismo poznavao, Menhert ne bi tako vulgarno shvatio odnos između temelja i nadgradnje.

Pisac nadalje pokazuje, da je vrlo slabo upućen u misli Marxa i Engelsa, kada tvrdi, da je izbijanje revolucije u jednoj tako nazadnoj zemlji kao što je Rusija »protivurječilo marksističkom predviđanju«. Marx i Engels predviđeli su revoluciju u Rusiji, kako izlazi iz brojnih njihovih pisama⁵: »Revolucija će taj put početi na Istoku« — piše Marx 1877 F. A. Sorgeu zaključujući svoje izlaganje o stanju u Rusiji⁶, i na taj način potvrđuje misao, koju je Engels 1875 saopćio Bebelu, da će naime Rusija »biti prva, koja će započeti ples«⁷. God. 1880 Engels ističe u pismu M. K. Kablukovoj, da »taj proces raspadanja (u Rusiji, O. M.) može trajati još vrlo dugo«⁸. Kad bi Menhert poznavao ove činjenice, onda zacijelo ne bi tvrdio, da je revolucija u Rusiji bila jedan od elemenata, koji je obescrijepio mogućnost, da se vjeruje u Marxovo prikazivanje historije (15).

Govoreći o proleterskim revolucijama, pisac spominje samo Rusiju i Kinu, a šutke prelazi preko Narodne revolucije u Jugoslaviji, iako na tri mjesta spominje maršala Tita i »titoizam« (105, 124 i 125). Ne mogu se oteti dojmu, da to pisac radi namjerno, iskorištavajući slabu informiranost prosječnih čitalaca na Zapadu, jer bi opis razvitka socijalizma u Jugoslaviji pobio njegovu tezu, da je svaki ekonomski sistem, koji prihvaća »plaćanje prema rezultatu« rada, kapitalistički (17).

Takve i slične griješke pokazuju, da pisac mora još mnogo raditi na izučavanju klasika marksizma, prije nego što bi bio ovlašten praviti općenite zaključke o marksizmu i njegovoj ulozi u historiografiji.

S druge strane valja istaći, da pisac dolazi do ispravnih zaključaka, kada se drži činjenica, koje poznaje: »Ako shvaćamo fašizam kao jedan od političnih oblika XX. stoljeća, staljinizam je danas bliži fašizmu, nego li marksizmu. Ako već ništa drugo, ovaj esej bi to morao pokazati« (113). Tome se ne bi moglo ništa dodati.

O. Mandić

⁴ K. Marx-F. Engels, *Izabrane pisma*, Moskva 1948, str. 424.

⁵ Isp. kao gore, str. 105, 109, 247, 334, 355 i 388.

⁶ Pismo 27. rujna 1877, kao gore, str. 311.

⁷ Pismo 15. listopada 1875, kao gore, str. 304.

⁸ Pismo 5. kolovoza 1880, kao gore, str. 338.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA VII.

1954

BROJ 1—4

NAKLADA »ŠKOLSKA KNJIGA« / ZAGREB

Redakcioni odbor

**OLEG MANDIĆ
JAKŠA RAVLIĆ
JAROSLAV ŠIDAK**

**Glavni i odgovorni urednik
JAROSLAV ŠIDAK**

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB

